

Žigosanje austrougarskih novčanica nakon prvog svjetskog rata

(Poseban osvrt na neke tipove podravskih žigova)

Po završetku prvog svjetskog rata teritorij Austrougarske raspao se na sedam država (Austrija, Mađarska, Čehoslovačka, Država SHS, Rumunjska, Poljska i Italija). Te ranije postojeće ili novostvorene države imale su sada sedam novih vrsta kruna, koje su na njihovim teritorijama bile sredstvo plaćanja.

Kraljevina SHS odmah se suočila s teškim ratnim posljedicama na prostoru politički i ekonomski još nestabilne države. Po završetku dugog, iscrpljujućeg i teškog rata, kako u srednjoj Evropi, tako i na Balkanu, vrijednost valute bila je gotovo nikakva, inflacija vrlo velika, veliko pomanjkanje hrane i sirovina i tome slično. Najznačajnija pitanja koja se tada javljaju bila su kako izvesti nacionalizaciju posjeda, industrije, trgovine i obrta. Vladina rješenja u oblasti ekonomske i socijalne politike sjvedočila su o šticeњу interesa buržoazije, a na drugoj strani bila su polovična, nedosljedna i demagoška u pokušaju da se stiša nezadovoljstvo radnika i siromašnijih slojeva. Uprkos oskudici robe, vlada se opredijelila za slobodnu trgovinu, dajući trgovcima maha za podizanje cijena i bogaćenje u uvjetima nestašice. Mlada i nerazvijena buržoazija, više nego nestrpljiva kada se radilo o brzom bogaćenju, malo se obazirala na društvene nevolje oko sebe. »Radničke novine« su tim povodom pisale da je »novac pobedio solunske heroje«. Na samom početku života nove države došlo je do povezivanja državnih i političkih krugova s poslovnim svijetom, praćenog korupcijom. . . Vrlo značajan, tada, bio je problem unutrašnje vrijednosti AU novca, odnos toga novca do druge valute, te način prijelaza od tog obezvrijeđenog novca ka zdravoj valuti. Odmah po završetku rata, zvaničan državni kurs po kome su dinari (srpski) mijenjani izbjeglicama za franke izgubio je svaki značaj, i tečaj dinara postao je slobodan ne samo prema stranim monetama nego i prema kruni, koja je pored dinara cirkulirala na teritoriju novostvorene države. Privredne i finansijske teškoće novostvorene države u prvim poslijeratnim godinama bile su velike, no ipak ne tako velike kao u Austriji, Mađarskoj, naročito u Njemačkoj, zahvaljujući pravovremenom uređenju finansijskih problema. Veliki posao se imao svršiti poslije rata na unifikaciji novčanog saobraćaja u novoj državi, na teritoriji na kojoj su bile u opticaju mnoge valute (srpski dinar, crnogorski perper, mađarska kruna, austrijska kruna, bugarski levi i njemačka marka). Od svih ovih valuta najviše je brige zadavala kruna, novčanica bivše austrougarske banke, prvo zbog toga što je

nje u cijeloj državi bilo u opticaju najviše, a drugo, što je ista takva kruna cirkulirala kao novac i u drugim državama. Kruna je osim toga dugi niz godina bila novčano sredstvo u onim dijelovima naše zemlje koji su bili u sastavu bivše dvojne monarhije i kao takva, služila za materijalni osnov svih prava, ugovora, uloga na štenju itd. Zbog ove posljednje okolnosti problem krunskog opticaja nije bio od istovjetne važnosti u sjevernim i južnim krajevima. Dok je u Srbiji i Crnoj Gori taj problem interesirao samo imaoce krunskih novčanica, on je u svim ostalim krajevima naše zemlje zadirao u ukupne pravne i materijalne odnose građana.

Vladala je velika neizvjesnost u pogledu načina na koji će se riješiti problem kruna. Austrougarska kruna je još za vrijeme rata, zapala u težak položaj, ali se o tome nije znalo odmah, budući da austrougarska narodna banka za sve vrijeme rata nije objavljivala svoja stanja, niti je držala zborove svojih akcionara. Za pravu vrijednost krune saznalo se tek potkraj rata, odnosno na zboru akcionara austrougarske banke od 8. veljače 1918. godine, na kome su bili podneseni računi za četiri godine ujedno (1914 – 1917). Iz tih računa prvi put se vidjelo da je opticaj novčanica porastao od 2.493 miliona u početku 1914. god. na 18.439 miliona kruna u 1917. godini, i da je podloga za isto vrijeme pala od 1.562 na 381 milion kruna. Saznanje o ovolikom porastu opticaja naglo je utjecalo ne samo na kurs krune na stranim burzama, nego i na kurs te novčanice prema dinaru, koji je onda cirkulirao u okupiranoj Srbiji. Teškoće ne bi bile tako velike da se inflacija nije nastavila i poslije veljače 1918. godine. Pošto se prosinca 1918. godine opticaj austrougarskih kruna popeo na preko 5,5 milijardi, a ubrzo zatim dostigao i iznos od 52 milijardi kruna, što je daleko više od normalnog opticaja, bilo je sasvim jasno da je austrougarska emisiona banka zagazila u tešku inflaciju.

Inflacija krunskih novčanica ostala bi svakako austrijsko-mađarski problem, da u to vrijeme te novčanice nisu cirkulirale, kao što je rečeno, i u našoj zemlji. Vezane za austrougarsku banku i njenu podlogu »jugoslavenske krune« su sve više gubile svoju vrijednost prema dinaru, stvarale pometnju u materijalnim i pravnim odnosima, a uporedo s tim izazvale i paniku ulagača u sjevernim krajevima naše zemlje. Ali njihova cirkulacija postala je naročito opasna za novu državu od trenutka kada se taj novac počeo ubacivati u našu zemlju u sve većim količinama, tiskanim u Beču i Pešti tokom

cijele 1918. i 1919. godine. Dinar je tada bio pokriven u zlatu i devizama sa 87,29%, a kruna sa svega 1,1%. I pored toga što je kruna na jugoslavenskom teritoriju bila lišena atributa redovnog zakonskog novca, ona je predstavljala izvjesnu vrijednost, jer je bila faktično sredstvo plaćanja u velikom dijelu naše zemlje. Da bi se ta njena vrijednost koliko-toliko sačuvala bilo je prije svega potrebno spriječiti unošenje novih količina krunskih novčanica na naše područje.

Prva mjera koja je u tom pravcu bila poduzeta jest naredba ministra financija od 12. prosinca 1918. godine, kojom je pod prijetnjom konfiskacije bio zabranjen uvoz austrijskih kruna u novčanicama preko 1.000 kruna. Ali to je bio samo početak. Nepuna dva tjedna nakon te zabrane, tj. 25. prosinca 1918. godine, naređeno je žigosanje kruna. Žigosanje je imalo svrhu da stabilizira novčanice iz emisije AU banke. Prvenstven cilj bio je spriječiti pritanje tog svakog dana bezvrednijeg novca u novoformirane zemlje. Jedino je tako žigosana moneta imala legalan tečaj. Žigosanjem koje je zaključeno 31. siječnja 1919. godine, utvrđeno je da u našoj zemlji ima 5.325 miliona kruna (samo u Hrvatskoj i Slavoniji 1.949.000.000 kruna).

Dr. Milko Brezigar je na sjednici gospodarskog odsjeka (21 – 22. listopada 1918) pročitao svoj referat o valutnoj problematici. Tvrdio je, između ostalog (s pravom), da je u kasno proljeće 1918. god. austrijska kruna vrijedila najviše šestinu prijašnje vrijednosti i da neće biti nitko oštećen ako se žigoše jedna šestina, tj. oko 16% prijašnje vrijednosti. Nova valuta bi morala imati najviše 20%, pa i 15% vrijednosti stare austrijske kruna, te da ne bi mogli prežigosati banknote tek na četvrtinu prvotne vrijednosti, budući da iz financijsko-političkih razloga nova država neće moći preuzeti takva opterećenja. Stoga je već sada potrebno pripremiti sve da nova država neposredno po previranju prežigoše sav novac, koji će kružiti na jugoslavenskom području. U debati su pojedinci zagovarali relaciju 1:1. U zagrebačkom Narodnom vijeću prevladavalo je slično mišljenje, no u Zagrebu su više politizirali, a manje se bavili gospodarskom problematikom. Izuzetak je bio svakako Beograd, kamo se vratila Narodna Banka Kraljevine Srbije iz Marseille tek poslije prevrata, naime veljače 1919. godine. Takva je bila načelna debata o novoj valuti. To što je proizašlo po prevratu, bilo je u biti tehnička izvedba tih zamisli.

Zbog obilja raznih žigova (podaci variraju od 2.500 do preko 5.000) i apoena koji su žigosani (samo austrougarskih kruna – 14 vrsta novčanica), svaki pokušaj za njihovo potpuno prikazivanje bio bi iluzoran, te ćemo navesti sve do sada poznate nam apoene žigosanih austrougarskih kruna:

- 1 kruna (1. 12. 1916)
- 2 krune (5. 8. 1914) serija A, B i C
- 2 krune (1. 3. 1917)
- 10 kruna (31. 3. 1900)
- 10 kruna (2. 1. 1904)
- 10 kruna (2. 1. 1915)
- 20 kruna (31. 3. 1900)
- 20 kruna (2. 1. 1907)
- 20 kruna (2. 1. 1913)
- 20 kruna (2. 1. 1913) II izdanje
- 50 kruna (2. 1. 1902)
- 50 kruna (2. 1. 1914)
- 100 kruna (2. 1. 1910)
- 100 kruna (2. 1. 1912)
- 1000 kruna (2. 1. 1902)

Izvršenim žigosanjem krunska novčanica je u izvjesnoj mjeri bila nostrificirana. Žigosanje je riješeno odredbom čl. 206 Saint-Germainskog ugovora, prema čijoj odredbi je svaka država bila dužna da ispečati neprijateljski novac na svojoj teritoriji i na taj ga način nostrificira kao svoj, s tim da se u roku od dvanaest mjeseci po stupanju ugovora na snagu, žigosane krune, levi, marke, te austrougarsko izdanje crnogorskih perpera imaju zamijeniti »za svoju vlastitu monetu uz uvjete koje one same budu stvorile«.

Međutim, brzina kojom je žigosanje bilo izvršeno išla je na štetu tehničkih zahtjeva samog posla. Žigosanje je izvršeno od strane mnogih i raznih nadležstava: financijskih, policijskih, općinskih, a dijelom i od strane vojnih ustanova. Svaki općinski ured, građansko poglavarstvo, svaki svećenik, javna ustanova i banka, bili su ovlašteni da vrše žigosanje. Žigovi su udareni proizvoljno, na raznim mjestima banknote, u raznim bojama i oblicima, a bilo ih je i na stranim jezicima. Na taj način neispravno žigosanje i falsificiranje mnogobrojnih žigova bilo je vrlo jednostavno i moglo se lako vršiti. Dešavalo se da su žigosane i novčanice koje nisu bile više u optčaju. Takvi primjerci predstavljaju poseban numizmatički raritet.

Neophodno je napomenuti da je prilikom vršenja žigosanja od strane pojedinih organa bilo grešaka, tako da se nalaze i pojedine novčanice zemalja čije žigosanje nije trebalo vršiti prema izdanoj naredbi o vršenju žigosanja »neprijateljskog novca«. Poznate su nam na primjer žigosane novčanice talijanskih lira i francuskih franaka. Ove vrste žigosanih novčanica smatraju se greškom, jer se u konkretnom slučaju ne radi o novcu »neprijateljskih zemalja«. Prema tome, na našoj teritoriji žigosanjem je bio obuhvaćen novac neprijateljskih zemalja: Austrougarske – kruna i AU izdanje crnogorskih perpera, Bugarske – lev i Njemačke – marka.

Kako se rješenje o zamjeni kruna odlagalo više iz tehničkih nego iz principijelnih razloga (naručene banknote za zamjenu nisu nikako stizale iz Pariza, Praga i Zagreba), ukazala se bila potreba za tehnički savršenijom oznakom kruna koja se ne bi mogla lako falsificirati. U tom cilju bilo je izvršeno ljepljenje posebnih markica na ispravno žigosane novčanice od 1.000, 100, 50, 20 i 10 kruna (novčanice od 1 i 2 krune bile su izuzete od markiranja). Tom prilikom po uzoru na Čehoslovačku, bilo je zadržano po 20% od vrijednosti svake novčanice. Istina je doduše, da je vlada svakom za pridržanu svotu novca davala priznanice (bon), koji da će kasnije država iskupiti, odnosno koje bi kasnije bile primane za isplatu poreza državi. Ali toga obećanja nije država nikada izvršila, što je u narodu znatno oslabilo njezin ugled. Od pridržanog novca otpalo je 36.44 postotka na Hrvatsku i Slavoniju, 27.24 postotka na Bačku, Banat i Baranju, 15.56 postotka na Sloveniju, 9.69 postotka na Bosnu i Hercegovinu, 6.84 postotka na Srbiju i Crnu Goru, a 4.23 postotka na Dalmaciju. Vlada je ovo pridržavanje papirnatih kruna opravdavala time, da želi »umanjiti cirkulaciju nota«, jer će tako porasti kupovna vrijednost novca. Međutim je vlada odmah u saobraćaj pustila 600 milijuna kruna, dakle dvije trećine pridržanih kruna, što se ustanovilo već u ožujku godine 1920.

Markiranje je počelo 26. studenoga 1919, a završeno je 11. siječnja 1920. godine. Ukupna suma markiranih kruna iznosila je 5.686.606.730 ili za 363.606.730 kruna više nego, što je žigosano, što znači da se, ne računajući novčanice od 1 i 2 krune, za toliki iznos povećao uku-

pan optičaj kruna unošenjem sa strane, neispravnim žigosanjem i falsificiranjem žigova.

Prigodom toga »markiranja« bijahu određene posebne markice za svaku vrstu banknote. Vlada je ipak propustila putem oglasa i novina obavijestiti javnost, kakve markice imaju doći na koju vrstu novčanica. Time je vlada omogućila neispravno markiranje. Iz Mađarske su se naime krijumčarile hiljadarke, na koje bi onda priljepili markice, što ih skidaju s desetica. Uz to se naskoro pojavise falsifikati svih vrsti markica, koje nije bilo teško krivotvoriti. Zato je ministarstvo odredilo, da ponovno moraju ljudi svoje banknote donijeti u porezne urede, gdje će ove markice pregledati, te na ispravne markice udariti žig, a zadržati novčanice, na kojima će se opaziti krivotvorene markice. Tek tada je javila vlada narodu, kako izgledaju prave markice.

Tečajem godine 1919. mnogo se u novinama raspravljalo o pitanju, kako treba papirne krunce staviti izvan prometa. Opravdano se očekivalo, da će ista sudbina stići i dinare, pa da će nova država SHS uvesti nove banknote, koje neće biti ni krunce ni dinari. No ministarstvo se odlučilo da kao novčanica ostane dinar. Istovremeno se u cijeloj Kraljevini SHS dugotrajno raspravljalo o relaciji »jugokrunce« do (srpskog) dinara. Razumljivo je da su svi bivši krajevi Austrougarske bili za relaciju 1:1, te da su bili svi krajevi dinarskog područja za relaciju 1:6, također i za relaciju 1:10 u korist dinara. Praćenjem burzovnih tečaja dinara i krunce, koji su se vrtili oko relacije 4 krunce za 1 dinar i tu se zaustavili i dalje vremena ostali nepromijenjeni, valutarni i financijski stručnjaci su se na to odlučili za zamjenu 4:1, dakle ugodnije nego što je to računao dr. Brezigar. Točnije, izvršenom konverzijom žigosanih kruna u dinare, za 4 krunce drugog žigosanja dobilo se 1 dinar, a isto tako davalo se 1 dinar za 5 kruna prvog žigosanja.

Nakon I. svjetskog rata Narodna Banka Kraljevine Srbije pretvorena je zakonom od 26. siječnja 1920. god. u Privilegiranu Narodnu Banku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca s isključivim pravom izdavanja novčanica.

Novoizdane novčanice tzv. »dinarsko-krunske« zamijenile su do tada cirkulirajuće srpske dinare, crnogorske perpere, austrougarske krunce, odnosno tzv. jugoslavenske krunce, mađarske krunce, bugarski lev, njemačke marke i tzv. istarske odnosno dalmatinske krunce. Po zamjeni kruna optičaj dinarskih novčanica povećao se sveukupno za 1,3 milijarde dinara pri istom pokriću. Zato je dinar jako oslabio. No, ta problematika već prelazi okvire ovoga rada.

Kao i drugdje nostrifikacija austrougarskih novčanica provedena je u navedenom određenom vremenskom roku i u Podravini, sa svim onim karakteristikama o kojima smo govorili. I sam ovaj pregled trinaestak različitih podravskih žigova rječitro nam svjedoči o nejedinstvenosti i raznolikosti samog procesa žigosanja.

Oblik i veličina tih podravskih žigova su razni, boja također, prema tome kakva se tinta za žigove našla pri ruci. Upotrebljena boja za žigosanje bila je vrlo često proizvedena ili iz neodgovarajuće tvari ili nedovoljne čistoće. Nadalje, sama se novčanica optičajem mjestimično otrcala, oštetila i doticajem s prljavštinom, masnoćama i kiselinama pretrpjela je nepoželjne promjene i prije nego li je bila prežigosana. S obzirom da su novčanice AU banke bile općenito tamnijih tonova, opravdano bi bilo njihovom prežigosanje na svjetlijim dijelovima i bijelim rubovima. Zbog brzine žigosanja to nije uvijek bilo moguće. Na temelju izloženog, može se za-

ključiti da na dosad poznatim primjercima krunskih novčanica područja SHS uopće, kao i na novčanicama sa podravskim žigovima (T 1: Koprivnica, T 2: Križevci, Đurđevac, Ludbreg, Peteranec), jedva da i postoji besprijekoran otisak. To se može obrazložiti brzinom izvedbe. Stoga smo u pregledu i tabelama dali opis i snimke samo onih žigova koje je barem djelomično moguće iščitati.

Pregled žigova koji donosimo uz ovaj rad, ne može se smatrati katalogom podravskih žigova, odnosno žigosanje austrougarskih novčanica na području Podravine, nego tek početkom sustavnog sakupljanja takvog zanimljivog materijala. Zsigurno, numizmatičke zbirke (ovdje prvenstveno mislimo na zbirke papirnatog novca) mnogo muzeja (koje su uglavnom nesređene i neproučene) i kolekcionara numizmatičara kriju još čitav niz različitih tipova podravskih žigova. Cilj i zadatak bi bio da se oni vremenom sakupe i objave. U tom smislu ovaj rad bi poslužio samo kao poticaj budućem istraživanju.

Za ovaj rad korišten je numizmatički materijal iz numizmatičkih zbirki: Muzeja Slavonije u Osijeku, Arheološkog muzeja u Zagrebu i Muzeja grada Koprivnice. Uvid u materijal omogućili su mi Hermina Lukić (MSO), Ivan Mirnik (AMZ) i Zorko Marković (MGK). Ovim koristim priliku da im se zahvalim na suradnji.

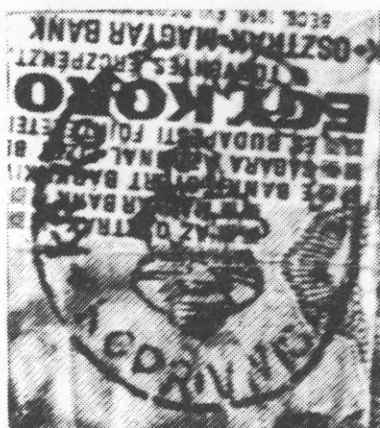
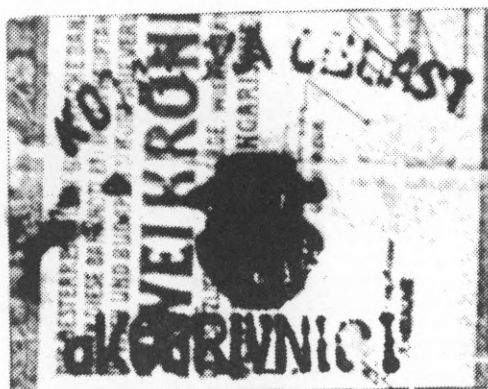
Pregled nekih tipova podravskih žigova:

1. Žig vodoravan (45×38 mm)
Boja: plavo-ljubičasta
Otisak dosta dobar
Tekst, vidljivo: KOTARSKA OBLAST U KOPRIVNICI
(u sredini žiga grb)
MSO, T1 : 1
2. Žig vodoravan (50×30 mm)
Boja: ljubičasta
Otisak dobar
Tekst, vidljivo: KOTARSKA OBLAST U KOPRIVNICI
(u sredini žiga grb)
MGK, T1 : 2
3. Žig elipsast (39×35 mm)
Boja ljubičasta
Otisak prilično nejasan
Tekst, vidljivo: KOTARSKA OBLAST U KOPRIVNICI
(u sredini žiga grb)
MGK, T1 : 3
4. Žig elipsast (35×30 mm)
Boja: crna
Otisak dosta dobar
Tekst, vidljivo: KR. KOTARSKA OBLAST KOPRIVNICA
(u sredini žiga grb)
MGK, T1 : 4
5. Žig elipsast (35×30 mm)
Boja: ljubičasta
Otisak prilično nejasan
Tekst, vidljivo: KR. KOTARSKA OBLAST KOPRIVNICA
(u sredini žiga grb)
AMZ (Gl. inv. knj. br. 1370), T1 : 5

6. Žig elipsast (36x30 mm)
Boja: crna
Otisak dosta dobar
Tisak, vidljivo: POREZNI URED U KOPRIVNICI
(bez grba u sredini)
MGK, T1 : 6
- 6a. Žig elipsast (36x30 mm)
Boja: ljubičasta
Otisak dosta dobar
Tisak, vidljivo: POREZNI URED U KOPRIVNICI
(bez grba u sredini)
MGK, T1 : 6a
7. Žig vodoravan (63x10 mm)
– Žigosano preko markice
Boja: ljubičasta
Otisak prilično nejasan
Tekst, vidljivo: PUČKA ŠTEDIONICA – DIONIČAR-
SKO DRUŠTVO U KOPRIVNICI
MGK
8. Žig elipsast (37x32 mm)
Boja: ljubičasta
Otisak prilično nejasan
Tekst, vidljivo: (...) DALM. POREZNI URED (...) KRIŽEVCIH
(u sredini žiga grb)
AMZ (Gl. inv. knj. br. 1369), T2 : 1
9. Žig elipsast (45x35 mm)
Boja: plavo-ljubičasta
Otisak prilično nejasan
- Tekst, vidljivo: (...) ALM. POREZNI URED (...) ŽEVCIH
(u sredini žiga grb)
MSO, T2 : 2
10. Žig elipsast (48x41 mm)
Boja: plavo-ljubičasta
Otisak prilično nejasan
Tekst, vidljivo: (...) HRV. SLAV. (...) KRIŽEVCIH
(...)
(u sredini žiga grb)
MSO, T2 : 3
11. Žig elipsast (36x31 mm)
Boja: plava
Otisak dobar
Tekst, vidljivo: KOTARSKA OBLAST GJURGEVAC
(u sredini žiga grb)
MGK, T2 : 4
12. Žig elipsast (43x34 mm)
Boja: svjetlo ljubičasta
Otisak dobar (ali vrlo teško čitljiv)
Tekst, vidljivo: KOTARSKA OBLAST LUDBREG
(u sredini žiga SHS)
MGK, T2 : 5
13. Žig okrugao (40 mm)
Boja: crna
Otisak neujednačen
Tekst, vidljivo: (...) POGLAVARSTVO U PETERAN-
CU (...)
AMZ (Gl. inv. knj. br. 1370), T2 : 6.

LITERATURA

- V. Sokolović, Papirni novac Jugoslavije 1918 – 1976. I deo – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Aleksandar I kralj Srba, Hrvata i Slovenaca 1918 – 1929 – I. 1. Žigosanje i markiranje neprijateljskog novca. Problem unifikacije novčanog saobraćaja, Filatelista br. 170, Beograd 1977, str. 32 – 36.
- B. Ambrus, Az osztrák – magyar bank bankjegyeinek bélyegzése (1918 – 1920) I, Az érem 1, Budapest 1976, str. 18 – 26.
- B. Ambrus, Az osztrák – magyar bank bankjegyeinek bélyegzése (1918 – 1920) II, Az érem 2, Budapest 1976, str. 20 – 29.
- Gy. Rádóczy, A legujabb kori magyar pénzek (1892 – 1982), Budapest 1984.
- R. Matejčić, Krune »Cita di Fiume«, problem valute u Rijeci od godine 1918 – 1924, Numizmatičke vijesti br. 20, Zagreb 1963, str. 54 – 71.
- M. Kupa, Gj. Krasnov, Novčanice Pečujsko – Baranjske republike (16. – 22. kolovoza 1921), Numizmatika VI, Zagreb 1978, str. 56 – 61.
- Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb 1925. (Oštećivanje krunskih novčanica), str. 89.
- Zgodovina Slovencev, Ljubljana (Cankarjeva založba) 1979, str. 687 – 689.
- B. Petranović, Istorija Jugoslavije 1918 – 1978, Beograd 1981, str. 41. Financijski leksikon, Zagreb 1967, str. 271. fotografije izradili Ž. Butković i P. Sola

5

6

6a

1

2

3

4

5

6